САНА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ ОРОЙУОНУН КАҺЫАҮА

ХАҺЫАТ
1931 СЫЛ АЛТЫННЫ
15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

№ 107 (7492) ✦ 1993 сыл. Балаҕан ыйын 9 күнэ. Чэппиэр ✦ Сыната 25 солкуобай

КЫСТЫККА БЭЛЭМНГИТ ХАЙДАҒЫЙ?

ТОҢУУ-ХАТЫЫ ЭМИЭ КЫҺАРЫЙЫА ДУО?

Ааспыт кыйын Хахыйахха кулуубу, детсады, маҕаһыыны, үлэһиттэр олорор дьиэлэрин иитиэр квартальнай котельнай алдьаан, улахан тоҥуу буолбута. Дьон нэмэ суох аймаммыта. Аныгыс устар 14 күнүгэр, Мырыла котельнайа умайан, эмиэ боҕүөлэк кулууба, оскуолата, детсада, иккиниста—барыта хам тоҥмуттара, Быйылгы кыстыгы кимилэр хайдах туоруохтарай?

ХАХЫЙАХ

Түүнүн күүстээх хаһыгнар түһэннэр, хатык сэбирдэҕэ көмүс дуйдана, сотору көмөх түһүөҕэ, бастакы хаар ыыдамныаҕа. Онон бу күннэргэ ханна да кыстыкка бэлэмиэнин үлэлэрэ үтэннээн барар, оттон Хахыйахха ордук далаһыннаах.

Амма орус үрдүгэр куба курдук кылбайан турар таас котельнай таһа алдьаммыт батареяларынан, турбаларынан туолбут, кирпичээ бөҕө өрөһөломмут. Биһиги манна өрөмүөнгэ үлэлии сылдьар бригэадэ салайаччытын О. Т. Варламовы кытта көрсөн кэпсэттибит.

—Бастаан котельнайтан саҕалыахха. Система бүтүннүү саҥардылынна, хайыта тоҥмут этэ. Биэс оҕохтон түөрдүн оҥордубут, ону бригэар секция олордон бүтэһиктээхтик таҥаары сылдьабыт. Кулуун иитиэр система өрөмүөннэнэ, билигин детсадка үлэлии сылдьабыт, онтон олорор дьиэлэргэ тахсыахпыт, туох да тардыһыы суох буоллаҕына, аны кэдиэлэ курдугунан бүтэриэх этибит,—диир Олег Трофимович.

Детсадка кирэбит. Гаврил Егорович Попов, Станислав Васильевич Саввин, Олег Олегович Варламов уонна Михаил Ильич Неустроев буоланнар хдетор ахсын ордубанка хайыта барбыт батареялары уларыта сылдьаллар. Кыраанаар өөнньуурдара, гардеробтара иччилэрин суохтуу, быыл-буор ортотугар иҥнэн тураллар.

Үлэ түргэнник үмүрүйэн, дьон-сэргэ кыстыкка олоҕун була охсоругар олохтоох дьаһалта баһылыга М. С. Седалищев оройуонуннан-куоратынан кэмэ суох кэлбит-барбыт, сүрбүт-кэппит. Барыта 60-тан лаппа тахса мөлүйүөн солкуобайдаах үлэ толоруллара ситиһиллэн эрэр. Котельнай тутулун уларыттарбыт. Урукку өртүгэр уу үөһээн носуоһунан обогоруллан эргийэр эбит буоллаҕына, билигин аллараан турба устун носуос көмөтө суох система устун сүүрэр курдук саҥалыы таҥыллыбыт. Барыта 700 м уһуннаах трасса алдьаммыта абырахтаныллыбыт. Ол эрээри билигин да ситэ кэстэ илик элбэх. онтон сүрүннэрэ оҕох буолар. Биһиги сылдьарбытыгар Михаил Семенович ол наадатыгар куораттаабыт этэ. Бир оҕоххо иитиини өр тутар хаттаһык (изоляция слой) олордуллуохтаах, 10-са задвижка аада. Дьэ ол барыта булуллан, оҥоһуллан, оҕох оттуллан иитии бэрилиннэҕинэ, өрөмүөн хайдах-туох барбыта, хахыйахтар кэлэр кыстыгы хайдах туорууллара билиэҕэ.

МЫРЫЛА

Манна сайыгыттан телефон сүтүн-саҕын үлэлээбэт, аны Туолуманан быһалыы суол бадараанынан көрөн, бу нэһилиэккэ эрэй баар аанньа аргыстанна.

—Хахыйах дьэн өссө оҥоһуллан эрэр. Биһиэхэ баар—тоҥор дьон буоллубут. Котельнайбыт дьиэтэ эрэ баар, оҕох атыылаһыа эбиппит да, харчыбыт суох. Тымныы күүһүрдэҕинэ, пенарнябыт үлэлээбэт туруктаах, оҕолорбут сылаах күннэр турар эрэ кэмнэригэр үөрэхтэлэрэ буолуо, физзалга таһаарыахпыт дуу диэн толкуйдуубут,—диир сельсэй Сэбиэт председателэ Л. Н. Тихонов.

Бу кэмигэ дьаһалта баһылыга Д. Г. Батарин оройуонтан үп-харчы, системаны таҥар бригэадэ экипиратыһытыгар сылдьара. Оттон миэстэҕэ цемент муосталаах котельнай дьиэтигэр оҕохтору туруорарга олох оҥоһуллубут, үлэ онон бүтэр.

—Биһиги кэлэн үлэлээт диллэр да, бригэадэм дьоно барыа-араас тэрилтэлэртэн хомуллан уопускаларыгар сылдьар дьон. Аҕыйах хонуктан үлэлэригэр тахсыахтаахтар. Оройуон дьаһалтатын баһылыгын солбуйаччы Н. Н. Поповка кирэн бригэадэни авария буолбутунан сибээстээн ыспат, үлэлэтэр курдук дьаһалла таһаар диэбиппин ылыммыта, ону Т. П. Посельская туһааннаах тэрилтэлэргитигэр дьаһалла таһаартарыг диэбитэ. Биһиги тоҕо онно сүүрүөхтээхпитий?—диэн мунаарар бригэдьир О. Т. Варламов. Онон аны суһаллык, хаачыстыбалаахтык үлэлиргэ опыттаах үлэһиттэри көрдүүр түбүк күүтэр. Биһиги бу туһунан оройуон дьаһалтатын дьыалаларта управляющайа Т. П. Посельскаяны кытта кэпсэтэ сырыттыбыт.

—Нэһилиэктэр баһылыстара иитии үлэһиттэр тэрилтэлэрин кытта сонноһуохтэрин наада. Үөһүттэн Поповунай баалкылатыахтарын баҕаралар, ол юридическай күүһэ суох,—диэн Татьяна Павловна быһаччы эпиэттээтэ.

Матырыйаал, үп-харчы, үлэһит—мырыылар, хахыйахтар кэлэр кыстыкка олохторун иитиэ быһаарар. Н. Н. Попов этэриниҥ, оройуон үбүнэн көмөлөһүөх курдук, дьаһалталар баһылыктара аада буолар матырыйаалы да буларга эрэллээхтэр, оттон үлэһиттэр? Биһиги саамаабытыгар, лесхоз, комбинат уонна «Техкоммуэнерго» учаастагын салалталара бирдиннккилии үлэһиттэрин бостолоон мырылалаах хахыйах олохтоохторун тымныыттан өрүһүйэргэ комолоһуохтэрэн сөп этэ.

М. НИКОЛАЕВА.

ХАРЧЫНЫ УЛАРЫТЫЫ ТҮМҮКТЭННЭ

Харчыны уларытыынан сибээстээн үөскээбит мунаах боппуруостары чуолкайдыыр сыалтан оройуоннааҕы расчетнай-кассовай кинн пэһилиэннэ болҕомтотугар манныктары тиэрдэр.

Россиятаабы Кинн банк бу дьыл атырдьах ыйын 30 күнүнээҕи 185 №-дээх быһаарыытынан, 1961—1992 сыллардаахха эргиирга тахсыбыт харчылары уларытыы болдьоҕо балаҕан ыйын 1 күнүнэн түмүктэннэ.

Ол тыынан баран Россия Кинн баанк маннык этиилэри ниллэртээтэ. Бастакытынан, 1961—1992 сыллардаахха тахсыбыт 1, 3, 5, 10 солкуобайдар бу дьыл, ол эбэтэр 1993 сыл, бүтүөр диэри эргиирдэ сылдьаллара көҥүллэнэ. Иккиһинэн, харчы уларыйыытын кэмигэр Россия гражданнара ыраныысса тас өртүгэр командировкаҕа, уунан устууга, уопускаҕа сылдьыыттарын бигтэр мараханнык ыалдьа сылдьыттарын туһунан туоһулуур документаахха уонна кордоһүү сайабылыанньалаах буоллахтарына, минэстэҕэ расчетнай-кассовай кинн начальниктэн быһаарыытынан 25—1000 солкуобайдаах харчылар, 1961—1992 сыллардаах да буоллахтарына, уларытыллыахтарын сөп.

Дмитрий ЕВГРАФОВ,
расчетнай-кассовай кинн начальника.

ПРАВИТЕЛЬСТВО БЫҺАЧЧЫ КЫҺАМНЬЫТЫНАН

Чурапчы сэлиэнньэтин олохтоохторун 1986 сыл лаахтан саҕаламмыт, таас оскуола тутуутун боппуруоһа долгутуон долгутар. Кэлин кэмнэ тутуу матырыйаалын сыната аҥара үрдээбитинэн, үөскэ-харчыга кыпчыттаран, оскуоланы тутуу быстах кэмнэ тохтотулла сылдьыбыта.

Оройуон дьаһалтатын туруорсуутунан, бу оскуола тутуута правительство көрүүтүгэр киирбита. Ол түмүгэр Саха Республикатын правительствота оскуола тутуутун бэйэтин хонтуруолугар ылан, сыана үрдээбинин аахсыбанна, салгыы үбүлүүргэ быһаарыллыбыта. Сыыһа истибатэх буоллахпына, бу тутууну ситэриигэ, араас оборудованнены булууга 240 мил. солк. үп бэриллэр буолла. Салгыы үбүлүүргэ суолуннан тобулаллар.

Правительство быһаарыытын олоххо киллэрор уонна бу тутууну ыытар тэриллэлэргэ көмөнү тэриэр боппуруостары быһаараары бу күннэргэ Дьокуускайтан аналлаах комиссия кэлэн мунньахтаан барда.

Мунньаҕы Саха Республикатын Госстройун председателин солбуйаччы А. В. Лепчиков салайан ыытта. Онно оройуон дьаһалтатын баһылыга И. С. Сивцев, кинн бастакы солбуйаччыта И. И. Попов, «Якутагропромстрой» акционернай общество председателин солбуйаччы С. П. Соловьев, «Якутинстроп» фирма генеральнай директорун солбуйаччы Е. С. Зробок, «Айар-2» кыра предприятие прораба В. В. Егоров уонна оройуон тутуугу ыытар тэриллэлэрин салайаччылара кыттыыны ылыннылар.

И. С. Сивцев уонна «Якутагропромстрой» МПМК начальника И. И. Попов тутууну хартыа суох ньымыны хаачыйары туруорустулар. Быстахтык ыллахха, орус тоҥуор дьиэ котеллардыы, оттон ол атын оборудованнены аҕалтарыы, сирэй туттуллар үбү булуу боппуруостара быһаарыллыбыт. Туруорсууну комиссия чилиэннэрэ ылынныылар. Киниилэр сирэй туттуллар үбү кыттыылыннаах тэриллэлэр быһаарар кыахтаахтарыгар эрдиэрдилэр.

Комиссия тутууну ыытаччыларга болдьохтору быста. Ол курдук, тутуу көмөнөөҕүн үлэлэрин ыытарга быстах итиини балаҕан ыйын 15 күнүн аҥарбакка бүтэрэргэ быһаардылар. Ону хааччыйыыга соторуулаҕыта аҕалыллыбыт байыаннай котеллар туһаныллыахтара.

Урукку өртүгэр бу оскуоланы таас чоҕунан оттон итиэргэ анаан котельнай бырайыактаммыта. Ол уларытыллан оҥоһуллар буолла—оскуола газоконденсатынан итиллиэҕэ. Онуоха анаан хас биирдиитэ 25-тии кубометр сабардамнаах үс цистернаны суһаллык бэлэхиниргэ сорудахтанна. Таҥыытын үлэтин «Айар-2» толоруоҕа.

Комиссия санга оскуола тутуутун бу сылы аҥарбакка сүтэрэр кыах баарын бэлэтээн туран, күн-дьыны халтайта ыытыахха үлэлиргэ сорук тиэрдэ.

Кылгастык да буоллар, бу тутууну ыытар прораб В. П. Куличкины кытта кэпсэттим. Кини этэриэн, санга оскуола ис уонна тас өртүттэн штукатурканаҕы бүппүт. Салгыы кылаастары быһыы, муосталааһын, кыраасканаабын үлэлэрэ ыытыллыахтаахтар. Билигин котельнай үрдүн буоруун кутуу уонна спортивнай площадканы оҥоруу үлэлэрэ саҕаламмыт. Түөкүттэр таастаммыттар. Манна даҕатан эттэхпэ, онтон ордубут кырадаһын таастары маҕаһыын нөҥүө көҥүлэнньэҕэ атыылатыахтарын баҕараллар. Соптоох толкуй.

Бу күннэргэ оскуоланы иитиэргэ туһаныллыахтаах котеллар аҕалылыннылар. Тутууну кудумсутуурга Дьокуускайтан эбии күүс кэлэрэ күүтүллэр. Атын оборудование салгыы аҕалылыахтаах. Онон правительство сорудаҕын толоруурга үлэ тэтимнээхтик саҕаланна, ол оройуон олохтоохторутар үтүө эрэли үөскэтэр.

Семен ПОПОВ,
хаһыат общ. корр.

ПЕТРОВКАҒА САА ВЭРИЛЛЭР

Чөпчүлаан эттэхпэ, атыылыыллар. Бастилиэттэри эмиэ. Манна Москваҕа бэйэни көмүскэнии средстволарын атыылыыр бастакы маҕаһыын (снимокка) таһыллыахха сөп.

РИТА—ССТА фотота.

НОРУОТ ҮӨРЭҔИРИИТИН ҮЛЭҺИТТЭРИН У СҮБЭ МУННЬАХТАРЫН КӨРСӨ

САҢА САҒАЛААҺЫН ӨЙӨННӨҒҮНЭ ЭРЭ САТАНАР

Үөрэх дыла саҕаланна. Биһиги, учууталлар, уонна төрөппүттэр иннибитигэр үөрэх-иитии үлэтин сайыннарыы проблемата турар. Үүммүт үөрэх дыылыгар оҕолору, төрөппүттэри уонна быһаччы учууталлары ханнык уларыйыылар күүтэлларий? Бу туһунан аһаҕастык саная атастаһыах этим. Өссө быыыл саас оройуон хаһыатыгар нонгуо Чурапчы сэлиэнньигэр оҕо көҥүлүн сайдар оскуолатын аһар идеябын кытта билиһиннэрэн турабын. Ити эрэ эрдэ баҕа санаам туолбат дьыҥалаанна быһыылаах.

Мирнэй куорахха атырдьах ыйын 4—10 күннэригэр Вальдорфскай оскуолаҕа аналлаах конференция буоларын иҥэн, туугу да бырааҥан тураммыт, онно сылдьан наллым. Билиэн-көрүөн баҕалаах үгүс эбит—14 оройуоктан 116 киһи мунньуна. Конференцияны Гер-манниттан кэлбит Мантейм куорат Көҥүллүк сайдыы үрдүкү оскуолатын салайаччы, доктор Шуберт. Швейцариятан Вальдорфскай оҕо садын интэччита Мария Дерин уонна Вальдорфскай оскуола эвритмиһэ Петерс Дерин баһылаан-көһүлээн ыыттылар. Ити дьон байаларэ итии оскуола интиллэччиларэ, оҕону көҥүлүк сайыннарыы идеятын тарҕатааччылар.

Кинилэр мэлдьи иитиннии мичээрдии сылдьаллараннан, киһини сатаан иҥэллэриннэн, үрдүк культуралаахтарыттан олус уратылаахтар. «Кимиэхэ да, туохха да ыарыылаах оҥорботорбут» диэн дириҥэтэхтэр. Ол да иһин сиртэ олус сымнаҕастык, чэпчэкитик үктэнэн хаамаллар, дьоҥҥо үтүөнү эрэ баҕарай мичээрдии сылдьаллар. Кинилэр оскуолаларын сүрүн аналлаах—оҕо бэйэтин бэйэтэ булуута, кыаҕын билиннитэ. Маннык оскуола оҕону туналыыр эйгэни кытта алтыһыыга баламмир. Кинилэр философиилара сахалар кут-сүр үөрэхтэригэр олус маарынныыр эбит. «Саха киһита—айылҕа оҕото» буолара биһиги үөрэхпит систематыгар сүтэриллибитэ туохха тиэрдиэҕин барыы билэбит, сэрэйэбит. Айылҕа эрэ таайыллыбатах дьиктилэрдээх буолбатах, оҕолор эмиэ кистэлэҥнэрдээхтэр. Учуутал ону булан арыйыахтаах.

Вальдорфскай оскуола көҥүллүк сайдыы альтернатиннай оскуолатын монна Иванова сэбиэдиссэйинэн чэпчэкитик үктэнэн хаалларбакка, ону бэйэбит төрүт культурабытыгар, тылбытыгар, историйбытыгар, үгэспитигэр тирэҕирэн сөргүтэргэ дьулуһаччылар саная аларын этиэхтэриэгэр эрэнэбин. Өскөтүн биһиэхэ оҕо көҥүлүк сайдар оскуолата аһыллар күнэх буоллаҕына да, үүт-үкчү Вальдорфскай оскуола курдук буолбакка, бэйэтэ туспалаах национальнай, этнопедагогическай оскуолаҕа буолуоҕа. Дьбэрыастар тутуллалларын күүттэхпитинэ, хаһан да сайдыахпыт суоҕа. База диэн оҕо айылҕалыын, киһилиин алтыһыыта, учуутал оҕоҕо таптала, кини хас күн аайы үөрэнээччилэрин иитиг мичээринэн көрсүһүүтэ.

Екатерина ЕРМОЛАЕВА,
учуутал.

АХТЫЫЛАР. БАҔА САНААЛАР...

Биэс уон үс сыл... Онтон 26-тар оскуола директорынан, үөрэх чаһын сэбиэдиссэйинэн, районо инспекторынан, методистынан, профсоюз райкомун председателинэн үлэлээтим. Ол быыһыгар сэттэ сыл учууталлаабытым. Калин икки сылга ыччат иитиэхэ оскуолатыгар үлэлээтим. Таптыыр Чурапчыбар үлэһит буолбутум 45 сыла алдьаммын, ити кэм устата оройуон норуотун үөрэҕириитин сайдыыта мин хараҥым ортотугар аста.

Бастаан манна кэлиибэр, 1948 сыллаахха, сэрии, күүһүнэн хоту көһөрүү содулугар сабыллыбыт оскуолалар саҥа аһыллыпалаан эрэллэрэ. Олохтоох бинир да үрдүк үөрэхтээх учуутал суоҕа, сэттэ-алта кылаастаахтар үлэлиллэрэ. Районо үлэһиттэрэ үһүөн орто эрэ үөрэхтээх этибит. Биһиги үлэбитигэр үөрэмэхтэ училищебыт учууталлара барахсаттар көмөлөһөллөрө, учууталлар мунньахтарын ыытыыллара, лекция аҕаллара, көрдөрүүлээх уруоктары биэрэллэрэ.

1950 сылтан эрэ оройуоҥҥа билиҥҥи ШКМ корпуһугар орто оскуола икки ахсыс кылаастара аһыллыбыттара. Иккис орто оскуола икки ахсыс кылаастара аһыллыбыттара. Иккис орто оскуола 1954 сыллаахха Дириҥҥэ 8-с уонна 9-с кылаастара тэҥнэ аһыллан үлэтин саҕалаабыта.

Ити кэмтэн оройуоҥҥа үөрэхтээһин тэтиэ күүһүрбүтэ. Ыччаттар уонна ситэ үөрэммэккэ хаалбыт орто үөрэхтээх учууталлар күргүөмүнэн педучилищеҕа үөрэнэ киирбиппит.

Үйэ аҥарыттан ордук нэм устатыгар албэх, араас идеалээх эдэр да, кырдьаҕас да учууталлары кытта алтыстым, учуутал үлэтин үөрүүтүн, аһыытын-ньуулуунун да биллим. Үөрэппит ыччаттарбыттан араас идеалээх үлэһиттэр үүнүлэр, албэхтэр учуутал чэпчэкитэ суох идэтин таллылар. Үлэлээбит кэммэр Чурапчыга 2 мэндиэмэннээх, Дириҥҥэ 320 миэстэлээх оскуолалары туттарбытым, учууталлар олорор усулуобуйаларын тупсартаран сатаабытым. 1983 сыллаахха Хайахсыт, Сылаг, Амма орто оскуолаларын учууталлара байаларын күүстэринэн типовой олорор дьиэлэрэ туттубуттара. Оччолорто республика тыатын хаһаайыстыбатын министрэ үлэлии олорбут биллиҥҥи Президеммититтэн М. Е. Николаевтан үс сыл устата албэх үбү туруорсан аҕыйаҕа суох тутуу ыыттарбытым. Ордук үгүс үлэ Кытаанахха барбыта. Райсовет исполкомуттан ыраах төгүл быһаарыы таһаартаран олорор дьиэлэрэ тутууну былаанна киллэртэрбитим.

Үөрэтэр-иитэр үлэҕэ эмиэ байаларын кэмнэриттэн өрө тутуллубут, биһиргэммит саҕалааһыннар суох буолбатахтар эта. Быстахтык ыллахха, 1960—1961 сс. үөрэх дьылыгар Одьулуун сэттэ кылаастаах оскуолата республикаҕа оҕону ылааска иккис сылын хаалларбакка үөрэтэргэ ыытыыны таһаарбыта. Элбэх айар үлэ, кордөөһүн түмүгэр Россия үтүөлээх учууталаа, К. Д. Ушинскай медалын кавалера методист-учуутал, билигин кандидатскай диссертацияны көмүскүүргэ үлэлиир Е. Д. Макаров баар буолбута, үгүс баһылыыр-көһүлүүр опыттаах, аатталаах-суоллаах учууталлар үүммүттэрэ. Оскуолалар бэйэлэрин суоллаарын-иистэрин тобулуммуттара.

Йти барыта мин кэммэр, мин хараҥым ортотугар аспыта. Оттон бүгүн? Бүгүн өссө киэн, далаҕынаах, кэрэ кэскиллээх үлэ ыытыллар. Саҥа аартыгы тэлэйар, хорсун ойдоох-саная аах, аныгы салайаччылар каллилэр. Кинилэртэн биирдэстэриниэн Саха Республикатын үөрэҕин министрэ, национальнай оскуола концепциятын автора Е. П. Жирков буолар. Концепция, академик Г. Н. Волков этэриэн, Россия педагогтарын, ученайдарын, норуот үөрэҕириитин салайаччыларын араас таһымнаах форумнарыгар биһирэбилин ылла. Ити концепциянан сибэстээн, республикаҕа ЮНЕСКО конференцията ыытылынна, ол суола-иниэ суох хаалбата биллэр. ЮНЕСКО быһаарылынан, Дьокуускайга үөрэхтээһиҥҥэ национальнай система сайдыытыгар көмөлөһөр кинии тэрийэргэ этиини ылынныылар. Дьэ ити. Республикабыт Президенэ М. Е. Николаев норуот үөрэҕириитигэр саҥаны киллэриини, киниин норуокка ордук чугас гына оҥорууну, чочуйууну, тупсарыыны ойүүр. Ол кини республика норуотун үөрэҕириитин үлэһиттэрин атырдьах ыйынааҕы сүбэ мунньахтарыгар «Үөрэх—киһи сайдыытын төрүтэ» диэн иэҥ ис хоһоонноох, чопчу эрдэйилэрдээх этиитигэр да көстөр.

Билиҥҥи оскуола... Киһи эрэ саная аата көтөҕүллүөр, үлэлиргэ дьулуһар күннэрэ үүнүлэр. Ол уруккуну-хойуккуну эргитэ саная аатахха, өссө күүһүрэр, сүрэҕи-дуһаны өрүкүтэр. Ырааахтааҕылаах нэмиэ тыһыынча киһи баһыгар сыччах 6 киһи аҕаарасуруйар. Норуот бэйэтин тылын, культуратын өйүгэр-сүрэҕэр хатаан, көлүөнэттэн-көлүөнэҕэ кэпсээн, тириэрдэн тыынаах илдьэ сылдьыбыта. Советскай кэмиэ үөрэх, ырдьын, сайдыбыта, ол эрээри онтукабыт, аҕыйах ахсааннаах норуокка атын өртүнэн охсуулаах буолбута. Олохтоох утары охсор илиини уммуттара, этэр тыл илбиһин иитэриммит улуу Былатыан Ойуунускай, айар тыл аҕата буолбут Өксөкүлээх Өлөксөй, аатталаах Алаксна айыыныларга норуоттан иистэммиттэрэ, сахалыы саҥарар, оһуокайдаан ойор, олохтоохтоох ыллыыр саатталаах быһыы-манныттан кэлбит Мантейм куорат Көҥүллүк сайдыы үрдүкү оскуолатын салайаччы, доктор Шуберт. Швейцариятан Вальдорфскай оҕо садын интэччита Мария Дерин уонна Вальдорфскай оскуола эвритмиһэ Петерс Дерин баһылаан-көһүлээн ыыттылар. Ити дьон байаларэ итии оскуола интиллэччиларэ, оҕону көҥүлүк сайыннарыы идеятын тарҕатааччылар.

Кинилэр мэлдьи иитиннии мичээрдии сылдьаллараннан, киһини сатаан иҥэллэриннэн, үрдүк культуралаахтарыттан олус уратылаахтар. «Кимиэхэ да, туохха да ыарыылаах оҥорботорбут» диэн дириҥэтэхтэр. Ол да иһин сиртэ олус сымнаҕастык, чэпчэкитик үктэнэн хаалларбакка, оҕону көҥүлүк сайдар оскуолатын аһар идеябын кытта билиһиннэрэн турабын. Ити эрэ эрдэ баҕа санаам туолбат дьыҥалаанна быһыылаах.

Мирнэй куорахха атырдьах ыйын 4—10 күннэригэр Вальдорфскай оскуолаҕа аналлаах конференция буоларын иҥэн, туугу да бырааҥан тураммыт, онно сылдьан наллым. Билиэн-көрүөн баҕалаах үгүс эбит—14 оройуоктан 116 киһи мунньуна. Конференцияны Гер-манниттан кэлбит Мантейм куорат Көҥүллүк сайдыы үрдүкү оскуолатын салайаччы, доктор Шуберт. Швейцариятан Вальдорфскай оҕо садын интэччита Мария Дерин уонна Вальдорфскай оскуола эвритмиһэ Петерс Дерин баһылаан-көһүлээн ыыттылар. Ити дьон байаларэ итии оскуола интиллэччиларэ, оҕону көҥүлүк сайыннарыы идеятын тарҕатааччылар.

Кинилэр мэлдьи иитиннии мичээрдии сылдьаллараннан, киһини сатаан иҥэллэриннэн, үрдүк культуралаахтарыттан олус уратылаахтар. «Кимиэхэ да, туохха да ыарыылаах оҥорботорбут» диэн дириҥэтэхтэр. Ол да иһин сиртэ олус сымнаҕастык, чэпчэкитик үктэнэн хаалларбакка, оҕону көҥүлүк сайдар оскуолатын аһар идеябын кытта билиһиннэрэн турабын. Ити эрэ эрдэ баҕа санаам туолбат дьыҥалаанна быһыылаах.

Мирнэй куорахха атырдьах ыйын 4—10 күннэригэр Вальдорфскай оскуолаҕа аналлаах конференция буоларын иҥэн, туугу да бырааҥан тураммыт, онно сылдьан наллым. Билиэн-көрүөн баҕалаах үгүс эбит—14 оройуоктан 116 киһи мунньуна. Конференцияны Гер-манниттан кэлбит Мантейм куорат Көҥүллүк сайдыы үрдүкү оскуолатын салайаччы, доктор Шуберт. Швейцариятан Вальдорфскай оҕо садын интэччита Мария Дерин уонна Вальдорфскай оскуола эвритмиһэ Петерс Дерин баһылаан-көһүлээн ыыттылар. Ити дьон байаларэ итии оскуола интиллэччиларэ, оҕону көҥүлүк сайыннарыы идеятын тарҕатааччылар.

Кинилэр мэлдьи иитиннии мичээрдии сылдьаллараннан, киһини сатаан иҥэллэриннэн, үрдүк культуралаахтарыттан олус уратылаахтар. «Кимиэхэ да, туохха да ыарыылаах оҥорботорбут» диэн дириҥэтэхтэр. Ол да иһин сиртэ олус сымнаҕастык, чэпчэкитик үктэнэн хаалларбакка, оҕону көҥүлүк сайдар оскуолатын аһар идеябын кытта билиһиннэрэн турабын. Ити эрэ эрдэ баҕа санаам туолбат дьыҥалаанна быһыылаах.

Мирнэй куорахха атырдьах ыйын 4—10 күннэригэр Вальдорфскай оскуолаҕа аналлаах конференция буоларын иҥэн, туугу да бырааҥан тураммыт, онно сылдьан наллым. Билиэн-көрүөн баҕалаах үгүс эбит—14 оройуоктан 116 киһи мунньуна. Конференцияны Гер-

Сотору норуот үөрэҕириитин, үлэһиттэрин сүбэ мунньахтара буолаары турар. Онно үөрэх систематыгар олох саҥаны киллэриэхтэрин эрэ баҕалаахтар буолбакка, ону бэйэбит төрүт культурабытыгар, тылбытыгар, историйбытыгар, үгэспитигэр тирэҕирэн сөргүтэргэ дьулуһаччылар саная аларын этиэхтэриэгэр эрэнэбин. Өскөтүн биһиэхэ оҕо көҥүлүк сайдар оскуолата аһыллар күнэх буоллаҕына да, үүт-үкчү Вальдорфскай оскуола курдук буолбакка, бэйэтэ туспалаах национальнай, этнопедагогическай оскуолаҕа буолуоҕа. Дьбэрыастар тутуллалларын күүттэхпитинэ, хаһан да сайдыахпыт суоҕа. База диэн оҕо айылҕалыын, киһилиин алтыһыыта, учуутал оҕоҕо таптала, кини хас күн аайы үөрэнээччилэрин иитиг мичээринэн көрсүһүүтэ.

Екатерина ЕРМОЛАЕВА,
учуутал.

ОСКУОЛАЛАРГА

Балаҕан ыйын 1 күнэ—Билим күнэ, мэлдьи буоларын курдук, Хайахсыт орто оскуолатыгар үөрүүлээх быһыыта-майгыта ыытылынна. Маҥнайгы кылааска үөрэнэ кэлбит, үөрэх кыһатын боруогун аан бастаан атыллыыр 15 кырачааннары оскуола бүтүннүүтэ көрүстэ. Директор Е. М. Петров саҥа үөрэнээччилэри эҕэрдэлээтэ уонна оскуолаҕа ылыллыбыттарынан аахта. Төрөппүт комитетын председателэ Тамара Прудецкая эмиэ оҕолорго ситиһиилээх үөрэҕи, туйгун дьиссиплиналыы баҕарда.

х х х

Бу оскуоланы аастыт саас 15 оҕо бүтэрбита. Олортон ордук ситиһиилээхтэриниэн Жанна Евграфова буолбута—кини оскуола бастакы медалыта.

Ити 15 выпускниктан 6-лара үрдүк, 5-тэрэ орто аналлаах үөрэхха туттарсан киирдилэр. Маннык күргүөмнэн үөрэххэ киириҥ урукку ортотугар суоҕа. Онон кылаас салайаччыта С. Д. Васильев, завуч В. Т. Лукина, директор Н. П. Тарасов чахчы да таһаарылаахтык, сыралаһан үлэлээбиттэр эбит диэн саная үөскүүр.

Константин АРЖАКОВ.

УЛАХАН УУ ДЬЫЛЛАР ЭРГИЛЛИИЛЭРИН КӨРСӨ

БЭЛЭМНЭНИИ ҮЛЭБИТИН ТЭТИМИРДИЭҔИН!

А. С. Порядин былыргы кырдьаҕастартан, дьылдьыттартан бэрт элбэҕи истибит, үөрэммит киһи эбит. Онуоха олоҕуран сут, кураан уонна өн-угут эргийиилэрин циклын үөрэппит. XIX үйэ бастакы аҥара улахан кураан дьыллар эбиттэр. Ол 1860 сыллааҕы «халыҥ хаар дьылынан» уонна 1861 сыллааҕы улахан кураанынан, «хара сутунан» тумүктэммит. Бу кэмнэргэ Төҥүлү, Табаҕа, Майа курдук улахан күөллар уулара уолан, ходуһа буолбуттар. Ол кэмнэ Чурапчы күөлэ саха хотуурунан охсуллар хонуу эбитэ үһү.

1862 сылтан өн дьыллар балаһалара эргийбит. 1865 сылтан алаастар өҥсүйэн барбыттар, уулара уолбут улуу күөллэр урукку чөллөрүгэр түспүттэр.

Биһиги бинир дойдулаахпыт бөлөҺүөк Д. С. Макаров «Народная мудрость: знания и представления» диэн кинигэтигэр А. С. Порядин сабаҕалааһына Саха сиригэр ыытыллыбыт метеорологическай чинчийиилэр көрдөрөр чахчыларыгар сөп түбэһэрин туһунан бигэргэтэр.

Дмитрий Степанович итти дьоһуннаах научнай үлэтин кинигэнэн таһаартарбыта кэрэхсэбиллээх. Манна кураан, өн сыллар эргиллиилэрэ научнайдык дакаастанан бэлиэтэммиттэр. Саха сирин кини оройуоннарыгар 1895 сылтан саҕалаан кураан дьыллар 1905, 1906 (1908 уонна 1909 сылларга даанныйдар суохтар) 1910, 1911, 1913, 1914, 1925, 1926, 1927, 1928, 1930, 1933, 1934, 1939, 1941, 1942, 1945, 1947, 1948, 1949 уонна 1950 сылларга бэлиэтэммиттэр. Иттиитэн көрдөхпө, биһиги үйэбит маҥнайгы аҥарыгар барыта 23 сыл кураан, үүнүүтэ суох дьыллар буолбуттара диэн суруйар. Кураан уһуна 7-8 сыл устатыгар барбыта Саха сиригэр эрэ буолбутун бигэргэтэр (таблицаҕа). Кураан дьыллар быыстарыгар өн дьыллар охсуллан аанньалыллар эбит. Оны дьыл ардыа диллэр.

Историческай наука доктора, профессор Г. П. Башарин «Дьоһун кыайыылар, кэрэ кэскиллэр» диэн «Кыым» хаһыакка улахан уу туһунан суруйбут ыстатыйатыгар этиллэр: «1880 сыллааахха улахан уу кэлбитин, бу уу Чурапчы күөлүн, илин энэр улуустарын элбэх алаастарын, күөллэрин тилиниэрбитин туһунан норуот кэпсээнэ, манна этиллибит архив атын да документуоннара бигэргэтэллэр»,— диэн.

Мин 1924 сыллааахха, II кылааска үөрэммит сылым саһыгар, халаан уутуттан улахан уу кэлбитэ. Таҥара дьэтин томторун арыыга олордон, эбэ көхсө күөлү кытта күөл буолбута. Оны таһынан оскуола аннынан, билиҥни райпо хонтуоратын кэтэҕинэн, стадион (оччолорго суоҕа) аппатынан эбэҕэ сүүрүгүрдэн түспүтэ. Оччолорго ханна да быһыт-той суоҕун үрдүнэн, айылҕа барахсан анаан аҕалбыт уута аа-дьуо аанньа турбута. Кус, хаас халыҥ үөрэ быыстала суох күнү быһа субуйан аанньалларын сөҕө-махтайа көрөрбүт.

1936 с. Чурапчы күөлүн илин томторугар метеорологическай станцияны аан бастаан үлэлэппит Степанов П. И. бу курдук кэпсиир: «Сут, кураан мискийбит Чурапчы дьоно-сэргэтэ олус үөрэн, үлэҕэ-хамнаска өрө көтөҕүллэн олорор кэмнэригэр кэлбитим. 1935 сыллааахха өн эргийэн, уу кэлэн, от, бурдук өлгөмүк үүнэн өллөйдөөбүт эбит этэ. Итиҥ кэмнэ Чурапчы күөлэ барахсан томтойо туолан, кэлэйиэ дьалкыйан кэрэтик да көстөрө. Кус, хаас, аны олус тайтаан түмүллэн түһэр күөлэ эбит этэ. Тойон Тумулга Охлопков Илья (Ыалдьааска)—саанныт бэрдэ сарсыарда олорбут андытын өҕүс сыарҕатынан тиэйэн тахсара. Күөл арҕаа эҥэригэр сорсуннаах саанныттар сыталлара—Сивцев Иван (Баанньыска), Дьячковскай Николай (Маҕымыат) аны бөҕөнү өлөрөн тэлиэгэлээх анка тиэкэн тахсаллара. Чурапчы саанныт дьонун көрөн, көбүйэн саанныт буолбутум»,—диэн.

40-с сылларга Чурапчы күөлэ иккистээн уута орпокко өҥойо уолан, кубарыйа кууран, турҥынан көрөн турбута. Ол кэмнэ самолет түһэр хонуута буолбута. Халлаантан таммах сиик түспэтэҕэ, сир хайыта хаппыта, күөллэр, көҥүстэр өҥойо уолан бадараанынан көрөн сыппыттара.

1945 сыллааахха сэрии бүппүтэ, кыайыы буолбута. «Үчүгэй наардаах» диэбит курдук, дьыл көнөн, өн кэлбэтэ.

1967 сыллааахха улахан уу анньан дьону-сэргэни үөрдүбүта. Үрэхтэр, үрүйэлэр халдьаайыларыттан хара тыатыгар диэри халаан уута халлыйбыта. Былыртылар «мас атахтаах уу» диэн ону этэн эрдэхтэрэ. Чурапчы салгынньатин арҕаа уһугун аҕыйах ыаллара, намыһах сиргэ олохсуйбут тэрилталэр ыксаталаан ылбыттара. Урукку промкомбинат территорията быыт өҥөһүллан өрүһүллүбүтэ. Күөл икки төгүл улаатан, мөлбөһүөх долгуйан охорбута. Айылҕаны таптаччылар күөл илин өртүгэр элбэх кутааны күлүбүрэппиттэрэ. Итиҥ кэмнэ Тараллай Күлбэтин икки өртүнэн уу таһымнаан, Субуруускай аатынан совхоз Хатылыгаҕы отделениетын механизатордара, совхоз кини аппаратын салайаччылара Чурапчы арҕаа уһугун күлбэтинэн Болтоҥоҕо сылдьыбыт түбэлтэлэрэ эмиэ баара. Оччотооҕу оройуон, хаһаайыстыбалар баһылыктара уу тыын боппуруос буоларын куойаларыгар-маҥкыларыгар оҕустарбанка, уну хаһаанар, күөйэ-хаайа тутар үлэни ыытыакка, итти сыллааҕы дохсун уну тохтоппотохторо. Ол умнуллубат уу кэнэҕэһин да кэпсээнэ сылдьыа.

Суруйааччы Феоктист Софронов «Уйгу-быйаҥ уута» диэн хоһоон суруйбуттаах.

Урут кураайы Чурапчы
Угутун уута дохсунун.
Чуҥаппыт быһаччы
Тоҕус дьоҕдьоот тумулун.
Ыалга, саная да, сатыы
Ыстаммаккын билигин,
Венециялыы аллаах тыы
Бэрдин мийиэн тийиэҕин...

Кырдьык да, уйгу быйаҥ уута этэ, дьыл «тимэҕэ сөллөн», өҥ-тот бөҕө буолбута. Угут дьыл эрчийэн, сирдойду уунан аллан олорбута. Онуоха эбии 1980 сылларааҕы халаан уута Чурапчы салгынньатигэр эмсэҕэни өҥөрө сыспытын умна илик иннибит. Үгүс ыал дьэтин уу ылбыта, гараастарыгар массыыналара, мотоцикллара уута олорон хаалыталаабыта. Уу ылбыт сирдэрин олохтоохторун үгүс тыылаах дьон туораппыттара. Үлэһиттэр үлэлэригэр кэлэллэригэр-баралларыгар тыынан бэрэбиэстэнэн сылдьыбыттара.

Уу—сир утаҕа, олох, быйаҥ төрдө, айылҕа бастыҥ баайа. Чурапчы курдук кураайытыаран номоххо киирбит уос тумулуга буолбут атын оройуон суоҕа чахчы.

Оройуон кэскилин өтө көрөн, уу боппуруоһунан дьарыктаммыт оройуон салайаччыларынан Н. Н. Барашков, М. Н. Сибиряков этиллэр. Утуйалларыгар түһэн кытта уну көрөллөрө эбитэ буолуо. Ол курдук, өйдөрүн-санааларын, тэрийэр дьоҕурдарын Чурапчы уунан угуттанарыгар ууран үлэлээбиттэрэ.

Максим Николаевич Өлүөнэ өрүс ыраас уутун нһэргэ-аһыыргa туһаайан кэскиллээх үлэни төрүттэн барбыта. Маны оройуон саҥа салалтата өйөөн, уу боппуруоһунан өртөн ыла дьарыктаммыт энтузиаст Д. П. Лазарев инициативатынан уну хаһааныыга дьоһун үлэ ыытыллан эрэриттэн ким үөрбэт, кох-нэм буолбат буолуой.

Ытык кырдьаҕаспыт Дмитрий Петрович Чурапчы нэһилиэнньэтэ уолбат ойбоннордоох буоларын туһугар күөлгэ диэри үрэх сиҥньүн көнөтүк ыыттаран хас да сиргэ дириҥ котлованнары хастаран, үлэнэн түбүгүрэ сылдьар.

Угут дьыл модьоҕолоон турар. Онон бэлэмнэнии үлэ күүскэ ыытыллара наада. Хайа мунун, Өлүөнэ өрүс ыраас уута сотору кэмнэн талыытааҕа хонуулаах Таатта сиҥньүнэн сүүрүгүрэн Аана Алааһынан, Липиэлээҕинэн өрө өксөн, онно эбии айылҕа барахсан халаанын уутунан Куохара Үрэҕэ, Ньидьили, Өйүк үрүйэлэрэ, урукку-уларын курдук, Чурапчы күөлүн кэтит нэнин кэлэтин халыйыахтара. Ону аанан Имнгиттэни, Улуу Сыһыыны толорон, бинр ситим күөл буоларыгар оройуон салалтата турумута туһалаах уонна кэскиллээх үлэ, ол түмүгэ кестуоҕа. Дьэ оччоҕо оҕолорбут, кэлэр көлүөнэ ыччаттарбыт таҥара дьэтин томторун анныттан мотуорунан сылдьан балыктыахтара, бултуохтара.

Дмитрий Петрович Ырыа Тумус уонна таҥара дьэтин томтордорун иккиардыларыгар сөтүөлүүр бассейн оҥорторор былаанын олус сөбүлэтэбин. Аҥыллар-сабыллар ааннаах быһыт тутуллуута былааннанар. Киртийбит уну ыытан баран, ыраас уну мотуорунан куттарар баҕалаах.

Былыр-былыргыттан кинн доруобуйатыгар күн, салгын уонна уу туһатын дьоннор үчүгэйдик билэллэр. Ол иһин самаан сайын устатыгар күн уота, ыраас салгын, от-хаан чэбдигириитигэр туһаайыллаарын уталыттыллыбат сорук туруорунан олоххо киллэрэргэ билиитигэттэн үлэлиэххэ.

Маннык улуу күөлү оҥорууга практическай үлэлэр билиҥнэтиттэн ыытыллаллара наада дии саныыбын.

Бастатан туран, Улуу Сыһыы быыстын ючэйэн оҥоруу. Таһымнаабыт уу сири алдьатан тоҕо түспэт гына бетоннаммыт истиэнэ устун заһар гына оҥоруохха.

Иккиһинэн, Хатылы нэһилиэгин нэһилиэнньэтин уунан хаччыйар сыалтан Куутумсанан Таатта сүүрүгүрдэр сиҥньүгэр бүөлэммит быһыт аһыллар-сабыллар аанын кэҥэтэн оҥорон, өрүс ыраас уутун оройуон кинниилэриттэн тэҥнэ туһанарбыт наада. Хаббада I бөһүөлэгин аллараа өртүнэн быһыт оҥорон уну өрө-өксөтөр хос үлэ дии саныыбын.

Үсүһүнэн, Дмитрий Петрович былааннаабыт курдук, уу күүскэ анналлар уонна балкыырдаах баалар охсуллар миэстэлэригэр дамбалары оҥоруохха. Оннук миэстэлэринэн интернат-оскуола территорията, электростанция арыыта, күөл соҕуруу өртүнэҕи аҕыйах ыал олорор арыыта буолуохтарын сөп. Сорох-сорохторо сууралаан, алдьаныахтара. Онно көмүскэл наада. Холобур, 1967 сыллаах улахан уу Кулаадыма күөлүн булгуннаҕын үрдүнэн охсубута. Ол булгуннаах билиҥни суох.

Төрдүһүнэн, маннык кэскиллээх үлэ саҕаламмытын көрөн, чэбдигирдэр-ырааһырдар үлэ сибилиҥнититтэн ыытыллыан сөп эбит дии саная-тым. Эбэ көхсүн, көҥүс сиҥньүлэрин, сөтүөлүүр бассейн миэстэтин арҕаа уһун ыаллартан саҕалаан сиртэн көрө-истэ сырыттым. Дьэ, доҕоор, итти былаһын тухары дьэбиннирбит техника ардаас чаастара, буочукалар, баллоннар, мотуордар, чаанньыктар, солуурутар тиийэ ыһыллан ахан сыталлар. Театр аннынааҕы көҥүскэ кутуллубут тимирдэр... Итилэр уну-киртитэр эрэ буолбакка, сүһүрдэллэрэ чахчы. Тэрилтэлэр, ыаллар ырааһырдыныылара—туспа боппуруос. Ону хамнастаах анал үлэһиттэр кэлсиэхтэрэ.

Түмүк кэриэтэ. Бөлөһүөк Д. С. Макаров уһуннук дьаныйан туран научнай төрүккэ олоҕурбут матырыйааллары түмэн «Народная мудрость: знания и представления» диэн кинигэтин. Г. П. Башарин уу туһунан суруйбут матырыйаалларын уонна ыстатыйаларын, М. Н. Сибиряков «Өҥ дьыллар эҥэрдэригэр үктэнэн эрэбит...» диэн ыстатыйатын, үөрэтэри ааһан, дьүүллэһэрбит, бэйэбит олохпутугар туһанарбыт наада.

Биһиги, кураайы сирдээх дьон, уу наадатын эрдэ өйдөөн баран, аастыт өртүтэр айылҕа дохсун уутун тохтоппотох, хаһаамматах сыыһабытын билиҥэн, үрэхтэрбитигэр, үрүйэлэрбитигэр элбэх быһыттары оҥоторго, алаастарбыт күөлэрин чөлүгэр түһэрэргэ түмсүүлээхтик, күргүөмнээхтик турунарга кэпсэтиһии түмүгүн дьыалаҕа көрдөрөргө турунуоҕук. Аны уну харыстыыр уонна кэмчилиир—бэйэтэ туспалаах үлэ.

Улахан уу дьыллар эргиллиилэрин көрсө бэлэмнэнии үлэбитин тэтимирдиэҕиҥ!

Николай СОЛОВЬЕВ,
оройуон бочуоттаах гражданина.

ЧЫАППАРАҔА—ЯПОНИЯТТАН

Балаҕан ыйын 10—14 күннэриттэр Дьокуускай куоракка Саха Республикатын тэрийиитинэн Саха-Япония ассоциация промышленнай быыстапката үлэлиэҕэ. Онно барыта 12 фирма кыттыаҕа, олор истэригэр «Тойото Цусе», Мицубиси», «Иточу» курдук бөдөҥ фирмалар баалларыгар. Быыстапкаҕа аҥылык промышленнай массыыналара, ленноһын массыыналара, эмиэ туттуллар тэриллэр, радиотехника уонна тыа хаһаайыстыбатын массыыналара, ону тэҥэ «Ланцанд Крузер» автомобиль туруорулуохтара.

Быыстапка директора тойон Кинзо Крузер быыстапка иннинэ биһиги Чыаппарабытыгар кэлэн фермер К.Ф. Окончешников хаһаайыстыбатыгар сылдьан саха дьоно хайдах-туох үлэлиллэрин көрөн барда. Кини «Рынок эйэхэ саҥа киирэн эрэр. Онуоха баһылык хаһаайыстыбаларын түмэр ассоциацияны тэриммиккит саамай сөп, биирдиилээн ыараханнан буолуох этэ»,—диэтэ.

«СО» корр.

ДИРИҥҢЭ МАМОНТ КӨҺҮННЭ

Чурапчы оройуонугар Дириҥ бөһүөлэгиттэн чугас мамонт дьардьаната көһүннэ. Мамонт төбөтүн уҥуоҕун олохтоох киһи Михаил Эверстов булан палеонтологтарга иһитиннэрбитэ.

—Бу булумньу сэдэх булумньуларга киирсэр. Дьардьаната ирбэт тон буордаах хотугу сиргэ буолбакка, өрүс уута суурааччыт сиригэр көһүннэ, —диэн кэпсиир Мамонт аан дойдутааҕы музейын директора Петр Лазарев, —Онон былыргы кыыл дьардьаната бүтүнүү кэриэтэ көһүннэ. Мамонт улахана суох, биһиги бу эдэр кыылы чөлүгэр түһэрэн музейга туруорар саныаалаахпыт.

Хаһыыга Франция историятын уонна айылҕатын музейын директора үлэлэстэ. Таарыччы аан дойду музейдарыгар мамонт 20 дьардьаната баарын, ол иккэ Саха сиригэр булуллубутун саныатабыт.

СИА.

ФОТООБЪЕКТИВ КЭПСИИР

Америка Нью-Йорк штатыгар букатын кыралыттан ковбой буолаллар. Бу Шпирок куоракка родео кэмигэр-ахсын бараанны миниэн сыһыныт үс саастаах ковбойчик короччуларга бэриэ биһиэхэ.

Франция Антиб куоратын ыоонаркатыгар уон саастаах хасатка Тануб тиҥиэ ыалдьан иэдэйбита. Күннэҕи 70 кг сибиэһэй балык аҥылыгыттан аккаастаммыта, айманара, кыйаханара.

Тугу тыныахха, үс тоҥна ыйааһыннаах мунньаахха хайдах көмөлөһүөххэ сөбүй диэн боппуруос турбута. Түбүгүрүү түмүгэр пациенткаҕа Британия дантиһа Дитер Кертес кэлэргэ собуоспыта. Үтүө санаалаах доктордаа үлэ албах буолбута: хасатка 46 аҥыытын ыраастаабыта, ыалдьыбыттарын эмтээбитэ. Билигин Танук, үтүөрэн, көрү ыытта сылдьар, дьоннуун ооньуоһор, аҥыыра-сиирэ көнө.

Китай арҕаа өрүмүннэҕи Тайху күөл оройуонугар үөскээбит мейиистэй боруода сибиинньэ туһунан билигин ааҕыллыы кэпсэтиллэр. Кини эта барыта сыалаҥа. 15-тэн 25-кэ диэри оҕону төрөтөр. Ученайдар аҥылаҕа бу аҥыытын дьүүнү кубулутан, албах төрүөхтээх, ньыкыыл ас сиэнэ боруоданы үөскэтиэхтэрин, кэннөрү европейскай сибиинньэни кытары булкуһуннарар хорсун эксперимент ыыталлар.

РИТА—ССТА («Нешнл Инквайрер» сурунаал) фотолара.

Былыр-былыргыттан саха киһитэ бултаан-алтаан айаҕын ниттэрэ. Туналлар аҥылаҕаны, ааҕ уонна айах тутан сүгүрүйэн туран, ытыктыыра. Көтөр-сүүрэр, кыыл-сүөл ууһаан-тэҥнээн үөскүүрүн быспат туһугар анаан кырыытыттан үлүһүйэн туран сууһарбат үгэстээҕэ.

Билигин биһиги олорор үйэбитигэр киһи аҥылаҕа кытта алтыһар сыһыана уаварыйда. Ол туналыыр айгэ эмсаҕалаах-ньиигэр, кини маанылаах оҕолоро — көтөр-сүүрэр, кыыл-сүөл биллэ аҕыйаах-ньыгар тиэрдиитин киһи аймах сакмай аймаабар, туруорсар проблемата да буолбута туоһулуур.

Оройуоммутугар саас уу көтөрүн, күҥүн куобаҕы бултааһынтыга болдьоҕу, быраабылалары кэһии түбэлтэлэрэ үгүс.

Республика правительствотын дьаһалынан быыл уу көтөрүн күҥүнгү бултааһын атырдьах ыйын 21 күнүттэн көҥүллэммитэ. Куобаҕы бултааһын— балаҕан ыйын 24 күнүттэн ахсыннры 31 күнүгэр диэри. Онон сибээстээн бултааһын быраабылатын оссо төгүл санатыаҕы баҕарыллар.

Бастатан туран, регистрациины барбыт булт саатыгар көҥүл, усунуоһа төлөммүт билиэт баар буолуохтаах. Ити билиэти бэйэни кытта булгуччу илдьэ сылдьыллыахтаах, ол суох түбэлтэтигэр бултуу сылдьар киһиттэн саата-сэбэ тутуллар. Браконьердааһынга түбэспит дьоннор бултуур саалара, туһаныыт транспордара быалдьаналлар уонна төннөрүллүбэттэр. Браконьердааһын бастаны түбэлтэтигэр кытаанах административнай миэрэ туттуллар уонна ыстараантанар. Өскотүн ол хатыланнаҕына, холуобунай дьыала тэриллэр.

Бултааһын болдьоҕун тутуһуузу хонтуруоллааһынтыга чиэһинэй ойдөөх-санаалаах киһи барыта кыттыан, көмө-тирэх буолуон сөп. Быраабыланы кэспити, туппукка эбэтэр кини себе суох дьайыыларын билэн-көрөн туһаанах органнарга, тэриллэргэ тиэрдибэккэ көмүлүөхүн биириэмнэҥ хаачы көрүллэр.

Сотоҕутаҕыта республика правительствотын 2-ЗГ №-дээх уураабынан браконьердаан көтөрдөрү, ыыллары өлөрүү иһин ыстараантар төлөбүрдэрин кэмэйэ быһыллыанна. Ол быһыытынан, тайаҕы сөкүүннэйэ суох бултааһын иһин 128, туртаска 107, кинэсэ 85, эйэҕэ 128, андаатарга 21, куобахха, тиинэгэ 8.5, бэдэрэ 107 тыһ. солкуобайдаах ыстараан олохтоно. Көтөрдөргө хара уларга, куртуйах уларга, бочугураска 17—26, хаастарга 17, кустар бары көрүүнэлэргэ 13 тыһ. солкуобайдаах ыстараантааһын туттуллар. Маны таһынан Саха сиригэр үөскүүр Кыһыл книгэҕэ киирбит көтөрдөргө 40—85 тыһ. солкуобай ыстараабы төлөөһүн көрүллүнэ.

Олох соторунан туйах таах дьиҥнэй ыыллары бултаһын болдьоҕо саҕаланыа. Правительствонан тайаҕы бултааһын балаҕан ыйын 15 күнүттэн сэтинньи 15 күнүгэр диэри көҥүллэнэ. Бу болдьох кытаанахтык тутуһуллуохтаах, Маныаха хонтуруол урукку сыллардаабар лаппа күүстээхтик, кыраҕатык тэриллэрэ былааннанар. Тайаҕы бултуурга лицензияны ылары үөнэр табыллыбат.

Булт абыланнар ыллардыт, төрөөбүт айылҕатын харыстыыр, киниэхэ ис сүрөҕиэтэн сүгүрүйэр киһиэхэ байанайа даҕаны тосхойуо. Оттон оботугар охтубукка тула кэтэнии, бэйэҕэ эрэлэ суох буолуу быһыыта-майгыта үөскээччи. Итинник киһиэхэ бэлмутук да тостор тыаһа сөҥүтүүлээх буолаччы.

Николай МАКАРОВ,
экология, айылҕаны туһаныы оройуоннаҕы комитетын кылаабынай инспектора.

КҮҺҮҢҮҢҮ БУЛТААҺЫН ИННИНЭ

Болдьоҕу, быраабылалары тутуһуҥ!

БИЛЛЭРИИ

Балаҕан ыйын 15 күнүгэр күүс 2 чаастан оройуон дьаһалтатын дьиэтин актовай саалатыгар Чурапчытааҕы коммерческай банк учредителлэрин уопсай мунньахтара буолар.

Көрүллэр боппуруостар:

—Быраабылыанньа отчуота.

—Банк сэбиэтигэр эбии быыбар.

—Учредителлэр пайдарын уллаатыннарыыларын бигэргэтии.

Мунньахха учредитель-тэриллэлэр салайааччылара эбэтэр кинилэри дэбиэриннэриэн солбуйар үлэһиттэр ыгыллыаллар.

Комбанк сэбиэтэ.

МАХТАНАБЫТ!

Күн-күбэй ийэбитин, эбэбитин үлэ ветераныа Колодезникова Надежда Федоровнаны күн сириттэн сүтэрбит ыарахан күннэрбитигэр, төрөөбүт Уус-Алданын Таҥдатыгар көмүс укуоҕун тутарбытыгар массыынаннан хааччыйан тиэрдиспит оройуоннаҕы социальнай хаалта, культура управленнеларыгар, күүс-көмө, өй-санаа буолбут «Айыллаан» Культура дьиэтин коллективыгар, дьахталлар оройуоннаҕы сэбиэттэригэр, ытыктыыр дьоммор В. Н. Дьячковскайга, П. К. Дорофеевка, терапевт-врач Е. С. Оковешниковаҕа, Герасимовтар, Захаровтар, Архиповтар дьиэ кэргэттэригэр, А. Н. Пудоваҕа, К. М. Кириллинаҕа уонна барыа атын дьүөгэлэрбэр, чугас дьоннорбор барҕа махтал тылларын аҥыыбыт. Баҕарабыт аҥаах барыгытыгар дьолу-соргуну, чэгиэн-чэбдик доруобуйаны, сүгүрүйэбит аҥыыгытаа сүрэххитигэр, сылаас сыһыаннытыгар, амарах майгытыгар.

Н. М. Заболоцкая уонна кини дьиэ кэргэттэрэ, биргэ төрөөбүттэрэ.

ҮЛЭҔЭ ЫҢЫРАБЫТ

—Толоой сельпотугар —«Техкоммунэнергоҕа» ыыллаабыынай бухгалтерыа, сварщиктара.

—«Мыҥдаҕаайы» табаарыстыбаҕа сүөһү иитиитигэр 4 үлэһити.

Үлэнэн хаччыйыы киинэ.

Күнду оҕом, аҕам, быраатыт, убайым
НЕУСТРОЕВ Иван Степанович
уйун ыарахан ыарыыттан эдэр саҥыгар өлбүтүн, курутуйан туран, аймахтарыгар, биллэр дьонугар ыытыллыарэбит.

Нйэтэ, кыыла, эдьиийдэрэ, балта, күүөттэрэ, сиэннэрэ.

Эҕэрдэлиибит!

Диринэзэҕи участковай балыыса ыыллаабыынай араҥыа, доруобуйа харыстабылын туйгунун Данил Васильевич ПАВЛОВЫ 55 сааскын томторуу туолбуйсунан итиитик, истиҥник эҕэрдэлиибит. Эйиэхэ, кэргэнэгэр Евдокия Петровнаҕа, оҕолоргор дьолу-соргуну баҕарабыт.

Доруобуйа харыстабылын управленнета. Кини балыыса профкома, коллектива.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

Сылаг сельпота бинирдилэрэ дьоҥҥо, тэриллэргэ атыылыыр:

—Линолеум—1 рулона 24 кв. м—1 кв. м сыыната 2600 солк.

—Сууйуллар обуоп—1 рулона 25 м—1 м сыыната 600 солк.

—Маҥан эмаль кыраска—1 баанната 2300 г—сыыната 4800 солк.

Толоборэ ханнык баҕарар көрүүгүнэн.

Тел. 23-381, 23-325 (үлэ бириэмэтигэр).

КУОРТАМНАҺАБЫТ

Кыра оҕолоох кэргэннилэр бинир сылга Чурапчы салиэнньэтигэр дьиэ куортамнаһабыт. Телефомнут 21-770.

СҮТҮКТЭННИБИТ

«Чурапчы» баанныай хаһаайыстыбатын (Сылаг нэһилиэгин Үөрүн Күөл бөһүөлэгэ) 10 ньырэйэ сүттэ. Ким көрбүт, булбут 23-297 телефонҥа биллэрэргитигэр.

Д. П. Коркин аатынан республиканскай спортивнай орто интернат-оскуола коллектива старшай учуутал Наумова Марфа Семеновнаҕа биргэ төрөөбүт быраата

ТИМОФЕЕВ Максим Семенович

эдэр саҥыгар сөҥумардьан өлбүтүнэн, дириҥ кутурҕаннан тиэрдэр.

СЕРГЕЕВА Анна Львовна

өлбүтүнэн дириҥ кутурҕаннарын тиэрдэллэр.

—Кэргэнигэр Сергеев Антон Мифановичка, оҕолоругар, киниитэригэр, кутуөттэригэр, сиэннэригэр, аймахтарыгар Соловьев сельскай Сэбиэтэ, нэһилиэгин дьаһалтата, «Мырыла» табаарыстыба коллектива.

Редакторы солбуйаччы М. Н. СИДОРОВА.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор—21-332, отделы—21-265, общий—21-505.

Учредители (соучредители) газеты «Саҥа олох»—Министерство печати и массовой информации Республики Саха (Якутия), Редакция, Местная администрация района, Районный Совет народных депутатов.
Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам.
Индекс газеты: 54967. Объем—1 усл. печ. лист. Тираж—3339.

Зарегистрирована Саха (Якутской) региональной инспекцией по защите свободы печати и массовой информации.

ЗАКАЗ № 107. Чурапчинская районная типография. Миннформпечати Республики Саха (Якутия). с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а».